

ĽUDIA BEZ DOMOVA V KONTEXTE SOCIÁLNYCH SLUŽIEB

Veronika HOLOVÁČOVÁ

Abstrakt: Problematika bezdomovectva sa netýka len postihnutých jedincov, ale celej spoločnosti. V príspevku sa na tento fenomén zameriavame z kontextu sociálnych služieb, zvýšenú pozornosť však venujeme útulku pre bezdomovcov. V príspevku taktiež uvádzame skupiny bezdomovcov, subjektívne a objektívne faktory majúce podiel na vzniku bezdomovectva a štádia, ktorými človek prechádza, keď sa ocitne na ulici.

Kľúčové slová: Človek, domov, bezdomovec, útulok pre bezdomovcov, sociálne služby

Abstract: The issue of homelessness is not only affected individuals, but the whole of society. In this article we focused on this phenomenon in the context of social services, but increased attention we devote to shelter for the homeless. In this article we also presents a groups of homeless, subjective and objective factors having a share of emergence of homelessness and a stages in which a person goes through when it is on the street.

Key words: Human, home, homeless, shelter for the homeless, social work, social services

„Právo na bývanie patrí medzi základné ľudské práva.“¹

„Každý, kto je v hmotnej núdzi, má právo na takú pomoc, ktorá je nevyhnutná na zabezpečenie základných životných podmienok.“²

Život je plný plánovaní, očakávaní a pohľadu do budúcnosti, ktorá je nevyhnutnou súčasťou nášho života. Predstava o tom aká bude naša budúcnosť, nás svojím spôsobom formuje i v súčasnosti. Dá sa však s určitosťou povedať, že nikto si medzi svoje budúce ciele nestanovil cieľ stať sa bezdomovcom.

Bezdomovci – ľudia bez domova - sú veľmi rôznorodá skupina obyvateľov, v ktorej môžeme nájsť ľudí inteligentných i ľudí s duševnou poruchou, alkoholikov aj abstinentov. Jednu vec majú však spoločnú – budúcnosť sa im zrútila ako domček z kariet.

Na úrovni Európskej únie neexistuje žiadna spoločná definícia ľudí bez domova a definície v jednotlivých členských štátoch sa líšia.¹ Mareš vymedzuje bezdomovectvo

¹ Pozri čl. 25 Všeobecnej deklarácie ľudských práv.

² Ústava SR, 2. hlava, 5. oddiel, čl. 39.

ako „spoločenský jav, ktorému predchádza správanie a procesy vedúce k strate zázemia, životných istôt a k spoločenskému vylúčeniu.“²

Problém etymológie pojmu bezdomovec tkvie vo význame slova domov. Domov je pojmom chápaným ako okruh blízkych ľudí spojených spoločným obydlím, naplnený pocitom spolupatričnosti, zázemia a bezpečia. Byť bez domova znamená nemať sa komu zveriť so svojimi radosťami a starosťami, znamená to samotu, bolesť vylúčenia vedúcu k zúfalstvu a mnohokrát až k sebadeštrukcii.

Samotná definícia bezdomovectva popisuje sociálnu situáciu určitej skupiny ľudí, ale nezachytáva príčiny vzniku či následky tohto javu. K pochopeniu bezdomovectva je nutné tento jav chápať ako **proces s dynamickým vývojom a štádiami**. Ak sa človek ocitne na ulici, väčšinou prechádza týmito štádiami:

1. **Prvé štádium** – človek bez domova sa pokúša zbaviť sa svojho aktuálneho sociálneho statusu. Dbá na svoj zovňajšok, je upravený, čistý a dokonca elegantný. Snaží sa znova zaradiť sa do života, hľadá si prácu, nadväzuje kontakt s rodinou alebo priateľmi. Sám seba nepovažuje za človeka bez domova. Verí v zlepšenie situácie, má svoje sny o lepšej budúcnosti. Po prekonaní viacerých neúspechov prichádza druhé štádium.
2. **Druhé štádium** – regresia. Tým, že daný človek nemá adresu alebo telefón, všetky administratívne úkony, ktoré má vykonať, sa mu zdajú zložité. Po registrácii na úrade práce začne navštevovať zariadenia rýchleho občerstvenia. Postupne prichádza o sebaúctu až dovedy, kým sa prestane zaoberať hľadaním si práce a udržiavaním si svojho zovňajšku.
3. **Tretie štádium** - rezignácia. Daný jedinec sa vzdáva svojej minulosti a jeho doterajšie sociálne väzby zanikajú. V tomto štádiu je minimálna časť ľudí bez domova, ktorí by mali záujem pracovať a zaradiť sa do bežného života – aj keby to bolo možné. Rebríček hodnôt človeka sa mení od základov a možnosť dostať sa z ulice pomaly zaniká.³

Cieľom ľudského rozvoja je rozširovať šance a príležitosti pre každého jedinca. Nemožno však prehliadať, že pre mnohých ľudí je táto šanca obmedzená, čo vyplýva z rôznych príčin, ktorých dôsledky v zmysle deprivácie, či dokonca exklúzie z bežného životného štýlu spoločnosti spôsobujú až regres ľudského života.

¹ Pozri Stanovisko Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru na tému „Problém bezdomovstva“. (online). [cit. 2013-04-16]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:024:0035:0039:SK:PDF>>.

² MAREŠ, P.: *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha 1999, s. 58.

³ Pozri TVRDOŇ, M. – KASANOVA, A.: *Chudoba a bezdomovstvo*. Nitra 2004, s. 36-37.

FAKTORY MAJÚCE PODIEL NA VZNIKU BEZDOMOVECTVA

Bezdomovecťvo je bezpochyby zložitý spoločenský problém, na jeho vzniku a vývoji sa podieľa mnoho faktorov. V zásade tieto faktory delíme na objektívne a subjektívne. Zatiaľ čo objektívne príčiny bezdomovectva sú pripisované politike štátu a bezdomovec je ich obeťou, subjektívne príčiny poukazujú na nepriaznivé vlastnosti jedinca.

Objektívne faktory pôsobia na:

- oblasť dodržiavania ľudských práv,
- zachovanie integrity práva a rešpektovanie zásad rovných príležitostí pre všetkých občanov,
- zabezpečenie v starobe,
- vzdelanosť a kvalifikáciu občanov,
- uľahčovanie mobility pracujúcich a pod.

Subjektívne faktory možno rozdeliť do 4 kategórií:

- *materiálne faktory* – strata bývania, strata zamestnania, zadlženosť,
- *vzťahové faktory* – násilie, diskriminácia alebo iná patológia v rodine, ktorá má za následok rozpad rodiny,
- *osobné faktory* – fyzická alebo psychická choroba, závislosti, sociálna nezrelosť, osamelosť,
- *inštitucionálne faktory* – nezvládnutie prechodu z prostredia inštitucionálneho (napr. detský domov, ústavy pre výkon trestu odňatia slobody) do prostredia neinštitucionálneho.¹

FEANSTA² tvorila Európsku typológiu bezdomovectva a vylúčenía z bývania nazvanú ETHOS³

1. *Osoby bez prístrešia:*

- a) ľudia žijúci priamo „na ulici“, prespávajúci vonku (v prírode, pod mostom, v kanáloch a pod.) alebo na verejných priestranstvách (stanice, čakárne a pod.),
- b) osoby, ktoré využívajú núdzové ubytovanie na prespanie (nocľahárne, nízkoprahové zariadenia).

¹ Pozri MAREK, J.: *Bezdomovecťví v kontextu ambulantných sociálných služieb*. Praha, 2012. s. 17.

² z franc. la Fédération Européenne des Associations Nationales Travaillant avec les Sans-Abri. Európska federácia národných organizácií pracujúcich s osobami bez domova so sídlom v Bruseli. Bola založená v roku 1989 ako mimovládna organizácia, ktorej cieľom je predchádzanie a zmiernenie chudoby a sociálneho vylúčenía ľudí žijúcich bez domova alebo v ohrození straty domova. V súčasnej dobe má viac ako 120 členských organizácií v 30 európskych krajinách. Zo Slovenska sú to OZ Právo na bývanie a OZ Proti prúdu. Pozri bližšie <<http://www.feantsa.org/spip.php?rubriquer13&lang=en>>.

³ European Typology of Homelessness and Housing Exclusion.

2. *Osoby bez obydlia:*

- a) osoby dočasne ubytované v útulkoch pre bezdomovcov,
- b) ženy, ktoré prežili domáce násilie, dočasne ubytované v zariadeniach núdzového bývania či krízových strediskách,
- c) migranti dočasne ubytovaní v azylových zariadeniach,
- d) osoby po ukončení inštitucionálnej starostlivosti (vo väzniciach, zdravotníckych zariadeniach, detských domovoch),
- e) osoby potrebujúce dlhodobú pomoc (v seniorskom veku alebo zdravotne postihnuté osoby dlhodobo ubytované v útulkoch).

3. *Osoby s bývaním neistým:*

- a) neisté dočasné bývanie u rodiny, priateľov,
- b) bývanie pod hrozbou súdneho vysťahovania, výpoveď z nájomného bytu,
- c) bývanie spojené s ohrozením násilia vzhľadom na obeť alebo páchatel'ov násilia.

4. *Osoby s bývaním neprimeraným:*

- a) dočasné nekonvenčné, provizórne, resp. neprimerané bývanie (unimobunky, chatky, mobilné príbytky a pod.),
- b) nevyhovujúce, nedostatočne vybavené bývanie (bez elektriny, plynu, vody),
- c) extrémne veľa obyvateľov v príbytku.

V zásade môžeme bezdomoveckú populáciu rozdeliť do troch skupín. Táto typológia je výsledkom vzťahu bezdomovcov k verejnemu priestoru, v ktorom sa prezentujú viditeľné znaky bezdomovectva:

1. **Zjavní bezdomovci** – osoby, ktoré žijú na uliciach; tí, ktorí vyhľadávajú ubytovanie v nocľahárňach a útulkoch. Je to najviditeľnejšia časť bezdomoveckej populácie.
2. **Skrytí bezdomovci** – osoby bez prístrešia, ktoré sa neobracajú na verejné či charitatívne služby, aby našli nocľah. Prespávajú v pivniciach, kanáloch, vagónoch a pod.
3. **Potenciálni bezdomovci** – osoby, žijúce v rozličných zložitých životných situáciách spojených s ťažkosťou udržať si byt; tí, ktorí čakajú na prepustenie z inštitucionálnych zariadení.¹

¹ Pozri TVRDOŇ, M. – KASANOVA, A.: *Chudoba a bezdomovectvo*. Nitra 2004, s. 37-38.

SOCIÁLNA PRÁCA S ĽUĎMI BEZ DOMOVA

Ak chceme v rámci sociálnej práce profesionálne pracovať s ľuďmi bez domova, čo znamená okrem základnej pomoci najmä snahu o ich sociálnu inklúziu, je nevyhnutné poznať charakteristiky a zákonitosti ich subkultúry so zachovaním individuálneho prístupu:

- prirodzené prostredie
- mentalita
- životný príbeh každého jednotlivca
- všeobecné pozadie tohto nežiaduceho javu
- postoje verejnosti
- možnosti sociálnej intervencie na Slovensku¹

Štandardné pravidlá zaobchádzania s ľuďmi bez domova:

- ✓ posilňovanie sebaúcty a vedomia osobnej dôstojnosti,
- ✓ pomoc k svojpomoci,
- ✓ výchova k rešpektovaniu zákonov a k uspokojovaniu vlastných potrieb v medziach zákona,
- ✓ všeobecná a osobná hygiena,
- ✓ rozvoj osobného života,
- ✓ rozvoj sociálnych konfliktov,
- ✓ individualizácia a diferenciacia foriem zaobchádzania.

Pri práci s touto cieľovou skupinou neexistuje žiadna odporúčaná metóda. Vždy je potrebné zvoliť individuálny prístup.

AKÚ TERMINOLÓGIU POUŽÍVAŤ?

Pojem bezdomovectvo môže byť sociologickou kategóriou pretože označuje sociálny jav. Označenie bezdomovec je na verejnosti pomerne rozšírený, ale zvyčajne je spojený s negatívnym predporozumením, vzbudzuje negatívne emócie, je pejoratívny a stigmatizujúci. Pod týmto označením si ľudia predstavia človeka v špinavých páchnucich šatách, zvyčajne pod vplyvom alkoholu, ktorý obťažuje okoloidúcich žobraním a vulgarizmami. Označenie bezdomovec je istou formou depersonalizácie, kedy prioritným hľadiskom je hodnotenie sociálneho deficitu. Bezdomovec do istej miery prestáva byť pre verejnosť človekom. Vzhľadom na prístup

¹ MÁTEL, A. – SCHAVEL, M. a kol.: *Aplikovaná sociálna patológia v sociálnej práci*. Bratislava 2011, s. 409-410.

sociálnej práce je preto veľmi dôležité zdôrazniť, že ide o osobu a človeka. Preto uprednostňujeme termín „človek bez domova“, „osoba bez domova“ a pod.

V právnej terminológii sa ani výraz bezdomovec ani osoba bez domova nepoužíva. V **Zákone o sociálnych službách** sa hovorí „fyzická osoba, ktorá nemá zabezpečené nevyhnutné podmienky na uspokojovanie základných životných potrieb a ktorá nemá zabezpečené ubytovanie alebo nemôže doterajšie bývanie užívať.“¹ Zákon č. 599/2003 o pomoci v hmotnej núdzi používa výraz „občan v hmotnej núdzi“ Podľa Vereša², najbližšie opisné vyjadrenie statusu bezdomovca nachádzame práve v §19 uvedeného zákona pri definovaní foriem poskytovania dávky v hmotnej núdzi a príspevkov k dávke. Tento hovorí o možnosti poskytovania dávky a príspevkov v peňažnej, vecnej alebo kombinovanej forme. A práve definovanie vecnej formy v podobe poskytnutia jedného teplého jedla denne, nevyhnutného ošatenia a prístrešia je najcharakteristickejším opisom sociálneho statusu bezdomovca.

SOCIÁLNE SLUŽBY POSKYTOVANÉ LUĎOM BEZ DOMOVA

Pri poskytovaní sociálnych služieb je poskytovateľ povinný viesť evidenciu prijímateľov sociálnych služieb. Pri ľuďoch bez domova je však, najmä pri výkone streetworku, nemožné viesť evidenciu z rôznych dôvodov, najmä pre dodržanie diskretnosti a anonymity, čo je zásadou nízkoprahového prístupu práce s ľuďmi bez domova. Preto sa aj v novele č. 551/2010 Z. z. o sociálnych službách č. 448/2008 Z. z. uvádza: „Poskytovateľ sociálnej služby, ktorý poskytuje sociálnu službu pre fyzickú osobu, ktorá nemá zabezpečené nevyhnutné podmienky na uspokojovanie základných životných potrieb, fyzickú osobu, ktorá je ohrozená sociálnym vylúčením alebo má obmedzenú schopnosť sa spoločensky začleniť a samostatne riešiť svoje problémy pre svoje životné návyky a spôsob života, fyzickú osobu, na ktorej je páchané násilie alebo fyzickú osobu, ktorá je obeťou obchodovania s ľuďmi, nie je povinný viesť evidenciu, ktorej obsahom sú osobné údaje podľa § 94 ods. 4.“³

Väčšina zariadení má nízkoprahový charakter. V nízkoprahových zariadeniach sú pravidlá a predpisy obmedzené na minimum, aby mohli slúžiť a byť prístupné pre každého, kto ich najviac potrebuje a aby došlo k odmietnutiu čo najmenšieho počtu

¹ Pozri §25 - §28 Zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách v znení neskorších predpisov.

² VEREŠ, .: Sociálne a právne aspekty práce s ľuďmi bez domova v SR. In: NEČAS, O. – ONDŘEJ, J. – HÁLA, M.: *Sociální, ekonomické, právní a bezpečnostní otázky současnosti*. Zborník príspevkov z II. medzinárodnej slovensko-českej konferencie. Praha 2010, s. 543.

³ Cieľom ustanovenia bolo explicitne vymedziť, aby poskytovateľ sociálnej služby pre taxatívne vymedzené cieľové skupiny nebol povinný viesť evidenciu, ktorá bude obsahovať údaje, ktoré nie je často možné pri poskytovaní niektorých sociálnych služieb zisťovať (napr. nocľaháreň) alebo ktoré nie je účelné zisťovať a následne evidovať vzhľadom na nízkoprahový charakter sociálnej služby (napr. nízkoprahové denné centrum) alebo ktoré nie je z dôvodu ochrany klienta vhodné evidovať, napr. zariadenie núdzového bývania pre obete násillia alebo obchodovania s ľuďmi. Pozri MÁTEL, A. – SCHAVEL, M. a kol.: *cit. dielo*, s. 416.

ľudí. Nízkoprahový prístup nie je o pozorovaní rizík, ale o aktívnom zapájaní ľudí do rôznych činností, aby sme ich tak podporovali a zároveň znižovali škody, ktoré by mohli spôsobiť sebe alebo ostatným“¹

Podľa Gliganiča je možné nízkoprahovú starostlivosť pripodobniť k „obrovskému rozkonárenému, zakvitnutému, listnatému stromu, ktorý prijíma svojich zverencov ako zranené vtáčatá, pričom im pomáha ostať, no nebráni odletieť.“²

Vzhľadom na postupnosť sociálnej práce s touto cieľovou skupinou možno podotknúť, že dlhodobý pobyt v nízkoprahovom zariadení môže sociálny problém daného jedinca nie len udržiavať, ale aj prehľbovať. Preto sú v ponuke zariadení sociálnych služieb aj také, ktoré majú pobytový (rezidenčný) charakter. Medzi takéto zariadenia patrí **útulok**.

Sociálna práca s ubytovanými osobami bez prístrešia zameriava na:

- sociálnu diagnostiku
- sociálne poradenstvo (základné aj špecializované)
- individuálne rozhovory
- pomoc pri spracovaní a vybavovaní žiadostí ubytovaných o starobné a invalidné dôchodky
- tréning sociálnych zručností
- pomoc pri sprostredkovaní zamestnania
- pomoc pri zabezpečení alternatívneho ubytovania
- rekvalifikačné kurzy
- pracovná terapia a iné³

Požiadavkou pre efektívny chod útulku je, aby vedúci zariadenia a personál spĺňali kvalifikačné predpoklady, mali prirodzenú autoritu a dobrý vzťah k práci, ktorej ťažisko spočíva v poskytovaní sociálnej pomoci a pomoci k svojpomoci. Nemenej dôležitý je empatický quocient, emocionálna inteligencia personálu.

Jednou zo základných odborných činností, ktoré môžu ľudia bez domova využívať, je základné sociálne poradenstvo. V rámci neho sa ľuďom bez domova poskytujú informácie typu:

- kde si môže vybaviť potrebné chýbajúce osobné doklady

¹ Pozri ANTHONY, K.: Dvadsaťročné skúsenosti s budovaním nízkoprahových zariadení v Írsku. In: *Inklúzia sociálne vylúčených a modely fungovania nízkoprahových zariadení na Slovensku*. Zborník príspevkov z odbornej konferencie. Bratislava 2010, s. 12.

² GLIGANIČ, M.: Vincentské cnosti ako modely prístupu v nízkoprahovom zariadení. In: *Inklúzia sociálne vylúčených a modely fungovania nízkoprahových zariadení na Slovensku*. Zborník príspevkov z odbornej konferencie. Bratislava 2010, s. 58.

³ TVRDOŇ, M. – KASANOVA, A.: *cit. dielo*, s. 89.

- kde mu poskytnú ďalšiu alebo špecializovanú odbornú pomoc (napr. psychológ, psychiater, klub AA)
- na čo ma klient podľa platnej sociálnej legislatívy nárok (dávka v hmotnej núdzi, príspevok na kompenzáciu ŤZP, starobný dôchodok a i.)
- o možnostiach získania financií v krízovom období, keď sú bez trvalého pracovného pomeru (predávanie pouličného časopisu)
- aké sú preventívne možnosti jeho problému a pod.¹

Bezdomovci sú súčasťou verejného priestoru, je preto potrebné vidieť ich v kontexte celej spoločnosti ako špecifickú skupinu obyvateľov, ktorá je vo vzájomnej interakcii so zbytkom spoločnosti. Preto cieľom sociálnej práce je zmierniť dôsledky chudoby, predchádzať zhoršovaniu ich sociálnej situácie, zabrániť biede a exklúzii, pomôcť im pri integrácii do majoritnej spoločnosti.

Zoznam bibliografických odkazov

- ANTHONY, K.: Dvadsaťročné skúsenosti s budovaním nízkoprahových zariadení v Írsku. In: *Inklúzia sociálne vylúčených a modely fungovania nízkoprahových zariadení na Slovensku*. Zborník príspevkov z odbornej konferencie. Bratislava 2010. s. 10-13. ISBN 978-80-970578-2-4.
- GLIGANIČ, M.: Vincentské cnosti ako modely prístupu v nízkoprahovom zariadení. In: *Inklúzia sociálne vylúčených a modely fungovania nízkoprahových zariadení na Slovensku*. Zborník príspevkov z odbornej konferencie. Bratislava 2010. s. 53-58. ISBN 978-80-970578-2-4.
- MAREK, J. a kol.: *Bezdomovectví v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha 2012. ISBN 978-80-262-0090-1.
- MAREŠ, P.: *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha 1999. ISBN 80-85850-61-3.
- MÁTEL, A. – SCHAVEL, M. a kol.: *Aplikovaná sociálna patológia v sociálnej práci*. Bratislava 2011. ISBN 978-80-8132-009-5.
- TVRDOŇ, M. – KASANOVA, A.: *Chudoba a bezdomovstvo*. Nitra 2004. ISBN 80-8050-776-7.
- Ústava Slovenskej republiky. Bratislava 2001. ISBN 80-89018-17-3.
- Všeobecná deklarácia ľudských práv*.
- VEREŠ, M.: Sociálne a právne aspekty práce s ľuďmi bez domova v SR. In: NEČAS, O. – ONDŘEJ, J. – HÁLA, M.: *Sociální, ekonomické, právní a bezpečnostní otázky současnosti*. Zborník príspevkov z II. medzinárodnej slovensko-českej konferencie. Praha 2010. s. 545-550. ISBN 978-80-86744-84-1.
- Zákon č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi v znení neskorších predpisov
- Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách v znení neskorších predpisov

¹ MÁTEL, A. – SCHAVEL, M.: *cit. dielo*, s. 421.

„KLIENT vs. BLÍŽNY“

/SOCIÁLNO-TEOLOGICKO-PSYCHOLOGICKO-EDUKATÍVNE ASPEKTY V SOCIÁLNEJ PRÁCI/
Zborník príspevkov z 5. ročníka študentskej vedeckej konferencie konanej dňa 23. apríla 2013
Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

Internetové odkazy

Stanovisko Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru na tému „Problém bezdomovstva“.
(online). [cit. 2013-04-16]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:024:0035:0039:SK:PDF>>

*Mgr. Veronika Holováčová
Katedra kresťanskej antropológie a sociálnej práce
Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
e-mail: holovacova.veronika@gmail.com*